

vium sobrium, ut tibi tenax memoria est, vox rauca, aggregere hoc minus ex more; magis charissimos pascas, si sit nobis spiritualis audio. Proletet aures religiosa mulcedo. » Similia habet Philo de Essesi. Idem clarissime docet Terullianus, cap. xxxix *Apologet.* Audi eum, et nota qualia fuerint priscorum Christianorum convivia: « Non prius, ait, discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur quantum esurientes capiunt; bibitur quantum pudicis est utile: ita saturantur, ut qui meminert etiam per noctem adorandum Deum sibi esse. Ita fabulantur, ut qui sciant Dominum audire. Post aquam manuum et lumina, ut quisque de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere: hinc probatur quomodo biberit. Aequa oratio convivium dirimit: inde disceditur non in catervas cæsionum, neque in classes discursionationum, nec in eruptiones lasciviarum; sed ad eandem curam modestiæ et pudicitia, ut qui non tam cenam cenaverint, quam disciplinam. »

Ha veteres. Quo jam abiimus, Christiani? Quantus jam mensarum, ferculorum, vinorum luxus? quanta molulorum temulentia? quanta asotia? quam colloquia et cantica impura et lasciva? Si Cyprianus, si Essei, si Tertullianus, si Paulus ad nos redirent, et Christianorum jam convivia spectarent, an non exclamarent: O domus antiqua, quam dispare domino dominaris! Hinc sunt prisce illi Christiani, an umbrae Christianorum? hinc Christiani sunt, an Antichristiani et Bacchiani? hinc deicolæ sunt, an ventricolæ, et Cereis Venerisque mancipia?

Hinc quarto, orta est laudatissima priscorum Christianorum consuetudo, ut in privatís cantici animi sacra concini solitis non amatorias, sed pias et sacras cantiones Christo canerent. Ita S. Basilius, lib. *De Spiritu Sancto*, cap. vii et xxix, tradit hymnum glorificationis sanctissimæ Trinitatis, id est, « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, » a rusticis etiam cantari solitum. Clarus Hieronymus ad *Marcellam*, epist. 17: « In Christi, inquit, villula tota rusticitas, et extra psalmos silentium est. Quocumque te verteris, arator sivarum tenens Alleluia decantat, sudans messor psalmis se avocat, et curva atfondens vitem falce vinitor aliquid Davidicum canit. Hæc sunt in provincia carmina; hæc, ut vulgo dicitur, amatorie cantiones, hæc pastorum sibilus, hæc arma culture. » Id illis adeo cure erat, ut a puero infanlibus cum fari inciperent, primam vocem quam sonarent, Alleluia, id est laudate Deum, instillarent. Unde idem Hieronymus ad *Lectam* scribens, hæc ait: « Quis hoc crederet, ut Albini pontificis neptis de reprimosione Martyris nasceretur, ut presente et gaudente avo, parvule adhuc lingua balbutiens Christi Alleluia resonaret? » Et infra: « Cum avum vicerit, in pectus ejus transliat, de collo pendente, nolenti Alleluia decantet. » Hinc morem

Item frequenter et Scripturam colubina

Herpessidit luxa mendum-ximo convivia

Christiana mram consuetudo de fult in privata cantici de sacra ecclesie xmo mmo-bocia

revocans S. Chrysostomus, hom. in *Psalm. xvi*, quosvis, etiam agricolas, opifices, nautas, textores et textrices hortatur ad psalmos aliisque pia cantica concinenda. « Quoniam, inquit, hoc genus delectationis est anime nostre valde cognatum et familiare, nec demones lasciva et metretica cantica introducentes, omnia evertant; psalmos Deus construxit, ut ex re simul caperetur voluptas et utilitas. » Et post multa de utilitate psallendi hæc addit: « Hæc dico, non ut vos tantum laudetis, sed ut filios et uxores doceatis alia cantare cantica, non solum in tendo, aliore opere faciendo, sed maxime in mensa. Quando enim diabolus ut plurimum insidiat convivis, cum et ebrietas et ingluvie, risusque profusi, et remissi animi auxilium utitur, tunc maxime oportet, et ante mensam, et in mensa se munire psalmodum presidio, et simul cum uxore ac liberis surgentes a convivio hymnos sacros Deo canere. »

CANTANTES ET PSALLENTES IN CORDIBUS VESTRIS DOMINO. — q. d. Hæc cantica spiritualia, hi psalmi non ex solis labiis, sed ex imo corde procedunt. Hortatur ergo Christianos Apostolus ad lætitiæ et exultationem spiritalem, ut semper læti et exultantes in sua vocatione et christianismo jubilent, Deoque gratias agant, etque in lætitia et amore serviant, aliosque ad eandem lætitiæ, amorem et gratiarum actionem excitent. Hæc enim sunt indicia Spiritus Sancti cor inhabitantis, qui hunc spiritum gaudis suis afflat. Beati qui illo fruuntur, illumque excitant et augent. Illis nihil difficile, nihil triste accidit, sed læto spiritu, alacri et magno omnia ardua et tristitia superant et transcendunt. S. Augustinus hæc verba Apostoli per antitheses elegantæ carmine expressit, cum ait:

Non vox, sed votum; non chordula musica, sed cor; Non cæcans, sed amans, cantat in aure Dei.

« Audiant, ait S. Hieronymus, illi quibus psallendi in ecclesia officium est. Deo non voce, sed corde cantandum; nec in tragædiorum modum guttur et fauces dulci medicamine colliniendas, ut in ecclesia theatrales moduli audiantur et cantica, sed in timore, in opere, in scientia Scripturarum. »

20. GRATIAS AGENTES SEMPER PRO OMNIBUS. — Vers. 20. gratiis, donis et beneficiis a Deo acceptis. « Quidquid sapientiæ, quidquid te virtutis habere cogidis, Dei virtuti et Dei sapientiæ deputa Christo, ait S. Bernardus, serm. 13 in *Cant.* Vide de gratiarum actione ea que dixi *I Thessal.* v, 17. Pulchre quoque S. Hieronymus hic: « Christianorum, inquit, propriæ virtus est, etiam in his que adversa putant, referre gratias creatori: nam in beneficiis Dei que nobis accidunt, gratulari, hoc et Gentilibus faciit et Judeis. Sed juxta apostolum hæc virtus est maxima, ut in ipsis periculis acque miseris Deo gratias referantur, et semper dicamus

Horatio ad lætitiæ et exultationem spiritalem.

Mira de Halls-lia.

Origis hpmi Regino evit.

Edam / sbrvgr / agend / doo gl / tia.

Benedictus Deus; minora nescio sustinere quam mereo; hæc ad mea peccata parva sunt, nihil mihi dignum redditur. Hic animus Christiani est, hic crucem suam tollens sequitur Salvatorem, quem nec orbis, nec damna debilitant, quem, ut Flaccus ait: Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae. »

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. — per nomen Jesu Christi, id est, per Christum, qui hæc dona, gratias et beneficia nobis premitit et obtulit. Est metonymia. « Nomen » enim pro re nomine significata ponitur. Sic sepe alibi jubemur invocare nomen Domini, id est, Dominum suo nomine significatum.

DEO ET PATRI. — Refert ad « gratias agentes. » Jubet enim ut gratias agamus « Deo et Patri, » id est, ut Syrus, Deo Patri. Dicit tamen « Deo et Patri, » ut duos titulos innuat quibus Deo ad gratiarum actionem obstricti sumus. Primus est, quod sit Deus noster, a quo corpus, animam, gratiam et bona omnia accepimus. Secundus, quod sit pater, qui paternò affectu nos quasi filios suos omnibus suis bonis passit et inebriat.

Hinc est quod regis Psaltes toties omnes ad Dei laudem et gratiarum actionem invitat: hinc toties canit *Halleluia*, id est, laudate Deum. Est enim hoc cœlestis Beatorum canticum et jubilum. Ita S. Joannes, *Apoc.* cap. xix, vers. 1, 3, 4, 6, auditivi viginti quatuor species omnesque Sanctos in celis identidem resonantes *Halleluia*. Hinc Ecclesia tempore paschali assidue jubilat *Halleluia*. Olim quoque, teste S. Hieronymo, virgines et monachi hæc vox *Halleluia* noctu ad præces Deumque laudandum vocabantur in templum.

Franciscus Alvarez in Æthiopia legatione, cap. xli, refert ad Torretanam ditionem cœnobium visi Religiosorum, *Halleluia* ab hoc eventu nuncupatum. Aceta vixerat in vicinia vigiliis, jejuniis et orationibus assidue vacans: is a beatis mentibus in celo audierat sæpius ingeminari *Halleluia* suavissimo concentu: eaque voce ad præfectum monasterii relata, illi auctor extitit monasterii tum inchoati hoc nomine appellandi, ut *Halleluia* diceretur.

Hæc vox *Halleluia* coeli quasi aspirata animavit olim Christi athletas ad martyria, acerbissimaque tormenta cum gaudio subenda. Lege acta SS. Felicis, Fortunati et Achillei martyrum, 23 aprilis. Denique in publica et gravissima peste que Romæ confugit anno 391, cum S. Gregorius Pontifex ad eam sedandam publicam supplicationem instituitset, et B. Virginis imaginem cum litania circumtulisset angelo et cœlis illi accinente, *Halleluia*, lues omnino sedata est: visusque est angelus alter gladium exertum in homines vibrans, eum in vaginam recondere: visus est, inquam, in mole Adriani, cum exinde castellum S. Angeli esset appellata, ubi referunt S. Antoninus, IV

part., tom. xv, cap. xxiv, § 2; Petrus Canisius, lib. v *Marialis*, cap. xxxi.

21. SUBJECTI INVICEM IN TIMORE CHRISTI. — Est nova ethica sententia. Apostolos enim, ut alias dixi, per sententias more veterum non connexas, sed disparatas, tradit præcepta de moribus et vita Christiana.

Nota: Sententia hæc indefinita accomodate ad personas singulas intelligi debet, scilicet, ut subjecti sint illi non qui superiores, sed qui inferiores sunt, quorum est parere. Pari modo accipienda est vox *invicem*; non enim vult ut quisque vicissim alteri subjectus sit: sic enim parentes filii, reges populo vicissim subjecti esse deberent. Sed *invicem*, id est, ut Syrus vertit, *alteri alteri*; alius, ut pariter, subjectus sit alteri, scilicet Superiori. Nam, ut Hieronymus docet, Apostolus ponit hic generale principium poliæ Christianæ, puta obedientiam, scilicet ut subjecti sint et obediant singulis suis Superioribus; illudque in sequentibus per species et partes explicat, cum jubet mulieres viris, filios parentibus, servos dominis subjectos esse.

Nota: Quod addit, « in timore Christi, » significat subjectos nos Superioribus nostris esse debere, non ex timore penæ vel hominum, sed ex timore Christi: quia scilicet Christum reveremur, eumque timere offendere, q. d. Ex timore filiali, id est ex amore Christi, obedicite Superioribus vestris, qui vicarii sunt Christi: ut, cum eis pareatis, in Christum conjiciatis oculos vestros, et putetis vos Christo parere; cum eos auditis, videtis, putetis vos Christum audire, videre; sicque opus præceptum faciatis, non quia hic homo illud præcepit, sed quia Christus per hunc hominem quasi vicarium suum loquens et mandans illud præcepit. Ita fiet, ut non tam reverentiam et obedientiam homini, qui Superior est, quam Christo in homine qui Superior est, exhibeat.

22. MULIERES VIRIS SUO SUBDITE SINT Sicut DOMINO. — id est, ut aliqui exponunt, mulieres obediant viris quasi dominis suis. Sic enim Sara Abrahamum maritum dominum vocat, *Genes.* xviii, 12: « Dominus, inquit, meus (maritus meus Abraham) vetulus est. » Sed sic dicendum fuisset: Sicut dominus; jam autem dicit Apostolus: « Sicut Domino. » Addo, in Graeco esse articulum demonstrativum τῷ κυρίῳ, quasi communem omnium Dominum nostrum, ut vertit Syrus, demonstret. « Sicut Domino » ergo, id est, sicut Christo. Ita Graeci. Explicit enim quod vers. præcedent. dixit: « Subjecti invicem in timore Christi. » Scilicet, ut propter Christum Christique timorem, reverentiam et amorem mulieres subjectæ sint viris, quasi Christo ipsimet, ejus locum et personam viri representant.

Ita et Aristoteles, lib. I *Econom.*, cap. iv, et lib. II, cap. i, ii et iii, uxori et matrifamilias hæc dat præcepta.

Superiores subjicere nos debemus, non timore penæ, sed amore Christi.

Vers. 21. Mulier quasi subdita mariti

Primo, « Mulier suum arbitrium omnino exuere debet, ut marito obtemperet; sique maritus pro corde, oculis et lingua: arideat ridenti, compatitur tristi, non adulteris modo vel chamaeleontis, sed ut socia et dimidiatum corpus ejus, et eum eo unus spiritus. »

Secundo, « Mulier nunquam sit otiosa ab opere, nec digiti a colo, aut penso telae sint, neve otiosam patiatur ancillarum filiarumque cohortem; id enim ad augendam rem familiarem pertinet, et animum ab adulteris et veneris retrahit, quae sese otiosis insinuant facile. »

Tertio, « Nullum permittat domum ingredi sine praecepto viri. Non pandat secreta domus. »

Quarto, « Filios filiasque instituat, nec vagari permittat, longiusque a suo latere discedere: verba omnia impudica et cantiones illis prohibeat, nec praecinat. »

Quinto, « Reipublicae negotiis non se immisceat. »

Sexto, « Non sit litigiosa cum domesticis, vel vicinis; non curiosa, non maledica, non perverax marito; non vino, nec gula dedita, non sordida, non nimium compta: pulchrum enim tunc ceteris spectaculum, miserum marito est. »

Uxor ergo viro non sit obstrepera, sed subdita et consono ut Echo, ut eam hoc illius enigma ornent:

Virgo modesta nimis, legem bene servo parolis, Ore praecox non sum, nec sum tenera lingua; Ultra nolo loqui, sed do responsa loquenti.

Vers. 23. 23. IPSE (CHRISTUS) SALVATOR CORPORIS EJUS. — Nota ejus, id est sui. Est Hebraismus: Hebraei enim idem habent pronomen absolutum et reciprocum. Graeca et Syrus non habent ejus, sed tantum corporis. Christi enim corpus, id est Ecclesia, antonomastice dicitur corpus, q. d. Christus dat salutem corpori suo, id est Ecclesiae, sicut caput quod omnes sensus continet, salutem dat corpori, in illud influendo et dirigendo per visum, phantasiam et rationem. Ita Theophylactus.

Vers. 25 et 26. CHRISTUS DILEXIT ECCLESIAM, ET SEIPSUM TRADIDIT PRO EA, UT ILLAM SANCTIFICARET, MUNDANS (EAM) LAVACRO AQVAE (SACRAMENTO BAPTISMI, quo corpus per aquam, anima per gratiam Spiritus Sancti abluitur) IN VERBO VITAE, — id est per sacram et vivificam verborum baptismi formam, non deprecatoriam aut concionatoriam, sed consecratoriam et sacramentalem; scilicet hanc: Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, quae qua instrumentum Dei, animam sanctificat et vivificat. Ita Chrysostomus, Theodoretus, Ambrosius, Anselmus, D. Thomas.

Quare perperam Beza, Valabius et Novantes accipiunt verbum Evangelii, quod promittit gratiam justificationem, et vitam spiritualem per Christum, et, si ei credas, inquit, illam hoc ipso tibi conferet. Nam Apostolus hic lavacro

aque et verbo vitae, id est, materiae et formae ut volunt Novatiani. baptismi, tribuit quod sanctificat et mundat Ecclesiam, id est ex immunda et peccatrice facit mundam et sanctam: atqui lavacrum aquae, ipsaque ablutio baptismi non sanctificat nec mundat Ecclesiam illi concionando, et in concione suo promittendo sanctitatem et munditiam, sed re ipsa ex opere operato sanctitatem et munditiam Ecclesiae conferendo: ergo nec verbum vitae sive forma baptismi sanctificat et mundat concionando, sed re ipsa ex opere operato sanctitatem et munditiam conferendo. Aequae enim et pari modo tribuit Apostolus sanctificationem hanc verbo vitae atque lavacro aquae.

Secundo, juxta Novantes, fides sola est quae justificat; baptismus autem nihil justitiae operatur, sed tantum signum est justitiae per fidem acceptae, eamque obsignat quasi sigillum; atqui si ante baptismum per fidem Ecclesia est sanctificata et justificata: ergo falsum est quod baptismus eam sanctificet et mundet; quod tamen hic ait Apostolus.

Tertio, « verbum vitae, » seu forma baptismi non est alia (ut patet tam Matth. xxviii, 19, tum traditione et praxi totius Ecclesiae) quam haec: « Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti; » atqui haec verba non sunt concionatoria: sic enim dicendum esset: Hortor te ut baptizari velis, ut velis credere in Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum; sed practica sunt, et operatoria: significant enim, Ego te in corpore aquae, et per hoc in anima baptizo et abluo a peccatis: si hoc significant, ergo idem faciunt et praestant; alioqui enim verba haec falsa essent, et forma baptismi esset mendax.

Quarto, in parvulis id est clarissimum. Hi enim non verbo Evangelii et concionis, utpote quod non intelligunt, sed forma baptismi consecratoria justificantur.

Dices: S. Hieronymus hic per verbum accipit verbum doctrinae. Respondeo hunc sensum esse tropologicum, ut ipse Hieronymus fateatur.

Dices secundo: S. Augustinus, tract. 80 in Joan.: « Accedit, ait, verbum ad elementum, et fit Sacramentum: unde est ista tanta virtus aequae, ut corpus tangat, et cor abluat, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur? » ergo intelligit in Sacramentis esse verbum concionatorum quod fidem excitat, et fide creditur.

Respondeo: Hic locus est pro nobis. Non enim dicit Augustinus: Accedit verbum ad elementum, et fit concio; sed, « fit Sacramentum, » id est sacram signum, significans et efficiens id quod significat, v. g. abluitionem animae in baptismo. Hoc enim clare significant verba illa: « Unde est ista tanta virtus aequae, ut corpus tangat, et cor abluat, nisi faciente verbo? » Nec enim verbum concionatorum, sed sacramentale facit ut aqua baptismi cor, id est animam, abluat. Quod ergo addit Augustinus: « Non quia dicitur, sed quia

ut volunt Novatiani.

Baptismus non est tantum abluitionem, sed etiam significat, contra Novantes.

Forma baptismi, sive significatio et vita.

Solvitur dubium.

« creditur, » tantumdem est ac si dicat: Verbum accedens ad elementum, id est Sacramentum, v. g. Baptismi, operatur et abluunt animam, « non quia dicitur, » id est, non quia pronuntiatur, non propter externum verborum sonum, uti faciunt et operantur carmina magica; « sed quia creditur, » id est, propter verborum sensum et significationem energeticam, efficacem et operativam, quae oculis non cernitur, sed fide ab Ecclesia et Christianis creditur et comprehenditur.

Nota: « In verbo vitae, » id est in verbo vitali, vivifico, quod vitam, id est spiritum et gratiam, animae confert. Vocem vitae non habent jam Graeca et Graeci, nec Hieronymus, nec Ambrosius.

Vers. 27. 27. UT EXHIBERET (græce παραστήσας, id est, ut Syrus, statueret, exhiberet, sisteret, et sistendo quasi sponsam copularet et adjungeret) IRSE SUI (non tantum mundam et puram, sed et) GLORIOSAM (græce δόξαν, multo decore et gloria illustrem) ECCLESIAM, NON HABENTEM MACULAM (peccati), AUT RUGAM (vetustatis), AUT ALIQUID REUSIMODI, SED UT SIT SANCTA ET IMMACULATA, — q. d. Christus Ecclesiam, id est fideles suo spiritu et gratia renovavit, sanctificavit, illustravit, abstulitque ab eis maculas peccatorum et rugas vetustatis.

Dices: Si in Ecclesia non est macula nec ruga, sed Ecclesia tota est sancta, ergo soli sancti et justi sunt in Ecclesia; injusti vero, licet fideles maritus et uxor, erunt una caro, id est unus homo, et una persona civilis, ut dixi I Cor. vi. Ergo vir diligere, nutrire et fovere debet uxorem suam, « sicut Christus » diligit, nutrit et fovet sua gratia et Sacramentis, praesertim Eucharistia, « Ecclesiam suam, » quasi carnem et corpus suum.

Respondeo, Ecclesiam dici « sanctam, » sine macula et ruga, non quod omnes qui in ea sunt, tales sint; sed quod praecipua Ecclesiae pars, quae Christo proxime adheret, scilicet Sancti, qui non tantum fide, sed et gratia ac charitate Christi sunt praediti, tales sint.

Tota ergo Ecclesia dicitur « sancta, » primo, quia caput Ecclesiae, scilicet Christus, et praecipua ejus membra sancta sunt. Hinc aliquando soli Sancti vocantur corpus Christi (quod est Ecclesia), intellige perfectissimum et potissimum, ut dixi cap. praeced. vers. 16. Sicut ergo totus homo dicitur rationari, videre, audire, scilicet per caput, quia non pes aut manus, sed solum caput proprie rationari, videre, audire, scilicet per caput, quia caro est, diligat anima carnem suam, sed multo magis suam ipsius animam servet: amet Adam Evam suam, sed non sic amet, ut voci ejus plus obediatur quam divinae. Denique ne ipsi quidem expedit sic amari, ut videlicet cui inferri caeva a flagello paterna correctionis, thesaurizet iram aeterna damnationis.

Secundo, dicitur Ecclesia « sancta, » quia sancta habet Sacramenta, sanctas leges, sanctum sanguinem Christi; et Christus, quantum est ex parte sua, eam plane sanctificavit, quia omnia sanctitatis membra illi dedit.

Nota: Per maculam et rugam alludit ad maritos, qui curant tales vel ducere, vel facere suas uxores, ut omni macula et ruga careant: per

maculam autem et rugam Apostolus hic intelligit peccata, non levia et venialia (haec enim sunt in Ecclesia et Sanctis in hac vita), sed mortifera. Adde, sicut Ecclesia, ita et Ecclesiae puritas et sanctitas inchoatur in hac vita, sed perficitur in caelo. Unde S. Augustinus, lib. II Retract., cap. viii, docet Ecclesiam esse sine omni macula et ruga, non quod talis sit in hac vita, sed quod talis futura sit in caelo.

Nota secundo: Comparat Apostolus virum Christo, uxorem Ecclesiae, docetque amorem et reliqua quae Christus Ecclesiae praestitit, debere maritum praestare uxori suae; ac consequenter, sicut Christus Ecclesiam emundavit et sanctificavit, ita debere maritus sua sancta conversatione uxores ab omni levitate, dicitate, superbia aliisque femininarum vitis emundare, ut fiant totae sanctae, non habentes maculam et rugam. Unde subdit Apostolus: « Ita (scilicet uti Christus dilexit Ecclesiam, quemadmodum jam dixi) viri debent diligere uxores suas. »

28. VIRI DEBENT DILIGERE UXORES SUAS UT CORPORATA SUA. — Secunda ratio, quia maritos excitat ad dilectionem uxorum. Quisque, inquit, non odit, sed diligit, nutrit et fovet corpus et carnem suam, adeoque seipsum; atqui mulier est quasi caro et corpus viri; scriptum est enim Genes. ii, 24: « Erunt duo in carne una, » id est duo, scilicet maritus et uxor, erunt una caro, id est unus homo, et una persona civilis, ut dixi I Cor. vi. Ergo vir diligere, nutrire et fovere debet uxorem suam, « sicut Christus » diligit, nutrit et fovet sua gratia et Sacramentis, praesertim Eucharistia, « Ecclesiam suam, » quasi carnem et corpus suum.

29. NEMO ENIM UNQUAM CARNEM SUAM ODDIO HABUIT. — Uxor autem est caro viri, sicut Ecclesia est caro et corpus Christi. Scriptum est enim: « Erunt duo in carne una. » Prudenter S. Bernardus in Psal. Qui habitat, serm. 10: « Caeterum, inquit, sic amet anima carnem, ut non ipsa in carnem transisse putetur, dicaturque ei a domino: Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est. Diligat anima carnem suam, sed multo magis suam ipsius animam servet: amet Adam Evam suam, sed non sic amet, ut voci ejus plus obediatur quam divinae. Denique ne ipsi quidem expedit sic amari, ut videlicet cui inferri caeva a flagello paterna correctionis, thesaurizet iram aeterna damnationis. »

30. QUIA MEMBRA SUMUS CORPORIS EJUS, DE CARNE EJUS, ET DE OSSIBUS EJUS. — Hic probat Ecclesiam, id est nos fideles, esse corpus, vel de corpore Christi, et pari modo uxorem esse corpus, vel de corpore viri: quia sicut mulier, puta Eva, formata est de carne et ossibus Adae, ita Ecclesia formata est de carne et ossibus Christi; ac consequenter est quasi caro, ossa et membra Christi. Unde infer: Sicut Christus diligit Ecclesiam suam, quasi sua ossa, carnem et membra, ita

Per maculam et rugam intelliguntur peccata mortifera.

Vir Christo, aut Ecclesiae comparatur.

Cur viri debent diligere uxores suas?

Vers. 29.

viros debere diligere et fovere uxores suas quasi sua ossa, carnem et membra.

Hebraice mulier vocatur Iose, ab Iose, quasi dicitur.

Nota: Alludit Apostolus, imo citat verba illa Adae de Eva ex suo latere et costa formata, Genes. cap. ii: «Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea; haec vocabitur virago,» hebraice אִשָּׁה יְסָה אִשָּׁה, q. d. *Virago*, ut olim veteres Latini dixerunt, teste Festo Pompeio: *virago* inquam a viro, uti graece Symmachus vertit ἀνδρική, id est ἀνδρική, quia de viro sumpta est. Quae verba in sensu allegorico hic explicat Apostolus de Christo et Ecclesia, quasi Christus de Ecclesia ex se formata dixerit: «Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea.»

Quaeritur hic primo, de sensu literali quomodo intelligenda sint ea quae Genes. ii narrantur de hac formatione Eva ex Adamo, hisce verbis: «Immisit, inquit, Dominus soporem in Adam, cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea; et edificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, et adduxit eam ad Adam, dixitque Adam: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea,» etc.

Respondeo primo, non parabolice aut metaphorice, ut voluit Origenes et Cajetanus, haec dicit, sed proprie accipienda esse, uti verba sonant. Ita Patres et Interpretes passim.

Quae narratur Genes. ii de formatione costae ex costis Adam, non sunt parabolice de intellectu legendae.

Dices, ergo Adam monstruosus erat ante costam sublatam, vel certe post eam sublatam remansit mancus, et una costa mutilus. Respondet Catharinus, Deum cum carne aliam costam Adamo restituisse, Secundo, et melius, D. Thomas, I part., Quaest. XCII, art. 3, respondet illam costam fuisse instar seminis quod individuum superfluum est, sed ad generationem prolis est necessarium. Sic et costa haec Adae ut privatae personae superflua erat; illi tamen fuit necessaria, quatenus ipse erat caput naturae, et omnium hominum seminarium, ex quo tam Eva quam caeteri homines producerentur.

Quomodo Deus ex costa fecerit mulierem, et quid loco costae Adam restitutum?

Dico secundo: Deus cum costa videtur et carnem adherentem costae ex Adamo sustulisse: ait enim hic vers. 23: «Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea.» Ergo Eva non tantum ex osse et costa, sed etiam ex carne Adae costae adherente formata est.

Dico tertio: Ex costa haec carnosae, quasi fundamenti, illi admiscendo aliam materiam, vel per creationem, ut vult D. Thomas supra, vel potius ex aere circumstante (eo quod post primam veram creationem nullam materiam partem de novo produxerit Deus) mirabili artificio mulierem conformavit.

Dico quarto: Ex vers. 22, cap. ii Genes., videtur Deus costam hanc in alium locum ab Adamo dormiente parum separatum tulisse, ibique ex ea Evam edificasse, eamque scientia et gratia replevisse, sicut repleverat Adamum, ibique cum Eva colloctus esse. Deinde exporfecto Adamo

Evam ad eum quasi ad sponsum adduxit, ut matrimonio indissolubili illius, id est unum et unam, copularet. Unde admirans Adam, quasi in rapto costam sibi auferri, et ex ea Evam formari vidisset, ait: «Hoc nunc os ex ossibus,» etc., id est, haec Eva facta est ex ossium meorum. Denique cur ex costa et latere Adae facta sit Eva, pulchras rationes dat S. Thomas supra, art. 2 et 3.

Nota: Haec formatio Eva ex Adamo allegorice significabat formationem Ecclesiae ex Christo, ut hic satis significat Apostolus. Unde

Quaeritur secundo, quomodo verum sit, Ecclesiam, id est, nos fideles formatos esse de carne et ossibus Christi? Respondet primo, S. Hieronymus et Irenaeus, lib. V, cap. ii, id verum esse, quia sumus ejusdem cum Christo naturae, quia similem cum Christo humanam carnem et ossa habemus. Hic sensus non plane satisfaciit. Sic enim pari modo dicere possemus, nos formatos esse de carne et ossibus Moysis, Jeremiae, Pharaonis, et cujusvis alterius hominis, quia eandem cum ipso humanam carnem et ossa habemus, quod tamen nemo concesserit.

Secundo, alii sic exponunt, q. d. «de carne,» id est de infirmitate et passionibus; «de ossibus,» id est de divinitate Christi per gratiae communicationem participamus. Sed hoc mysticum est.

Dico ego tertio, cum Cajetano et aliis: Sicut ex latere et costa Adae dormientis formata est Eva, ita ex carne et ossibus Christi in cruce immolati et dormientis, id est morientis, formata est Ecclesia. Quod intellige cum Cyrillo et Chrysostomo symbolice et merito, quia scilicet per pretium et meritum carnis, sanguinis et ossium Christi immolatorum in cruce instituta et sanctificata est Ecclesia.

Unde in hujus rei symbolum et significationem de latere Christi mortui fluxit sanguis et aqua: ut aqua significaret baptismum, qui est principium Ecclesiae et Sacramentorum, a Christi sanguine et morte manare, suamque efficaciam trahere; sanguis significaret Eucharistiam, quae omnium sacramentorum complementum est et finis, pariter a Christi sanguine et morte manare. Sub quibus duobus caetera omnia sacramenta comprehenduntur: caetera enim omnia ad haec duo referuntur, et hisce duobus quasi initio et fine concluduntur. Hinc S. Augustinus, tract. 120 in Joan., ait omnia sacramenta ex latere Christi emanasse: quod intelligo non de merito (erat enim Christus jam mortuus, qui nihil agere aut mereri poterat), sed mysterio, symbolo et significatione, ut dixi.

Hinc quarto, Irenaeus, lib. V, cap. ii; Cyrillus, lib. X, in cap. XIII Joannis; Chrysostomus, Theophylactus et Nyssenus exponunt de Eucharistia, per quam Christi carni et ossibus re ipsa conjungimur, et quasi incorporamur, ut flammis de carne et ossibus Christi, Christi quae membra.

Ubi nota verba Nysseni tractatu circa illa verba,

Allegorice significat formationem Ecclesiae ex Christo, ut hic satis significat Apostolus.

Sicut ex latere et costa Adae dormientis formata est Eva, ita ex carne et ossibus Christi in cruce immolati et dormientis, id est morientis, formata est Ecclesia.

Sacramenta ex latere Christi manant.

Per Eucharistiam Christo incorporamur.

Exivit sanguis et aqua: «Pauce, inquit, guttae sanguinis Christi totum mundum restaurantes, sicut hominibus quasi coagulum lactis, illos cogentes et conjungentes in unum.» Quia scilicet merito sanguinis Christi cogimur et conjungimur in unam Ecclesiam, quae est corpus Christi, sicut lac per coagulum cogitur et conjungitur in unum caseum. Secundo et potius, quia per Eucharistiam omnes realiter conjungimur in ipsissimo Christi corpore quod manducamus. Hic sensus symbolicus est: Eucharistia enim proprie est cibus Ecclesiae, non mater; unde Ecclesiam et fideles non format aut generat, sed pascit et nutrit. Tertius ergo sensus literalis est et genuinus.

31. PROPTER HOC RELINQUET HOMO PATREM ET MATREM SUAM, ET ADHAREBIT UXORI SUAE; ET ERUNT DUO IN CARNE UNA. — Pergit Apostolus citare verba Adae de Eva, Genes. ii, sed in sensu literali. Ab allegorico enim sensu sententia praecedentis, «Hoc nunc os ex ossibus meis,» etc., ut ibi dixi, rediit hic et resiliit ad sensum litteralem, ut probet viros debere diligere uxores suas, sicut Christus dilexit Ecclesiam: Quia, inquit, uxor est quasi os, caro et membrum viri, utpote ex eo formata. Unde subdit: «Propter hoc,» quod scilicet mulier sit caro de carne viri, et os de ossibus ejus producta et creata, ut ei matrimonio vinculo associetur, «relinquet homo patrem et matrem suam, et adheret ei (graeco ἑσθαι ἀδελφωτατα), id est agglutinabitur) uxori suae, et erunt duo in carne una.» Quibus verbis clare significat, inter humanas necessitudines arctissimam et inviolabilem esse vinculum matrimonii: ideoque Deum ex Adami costa fecisse Evam, ut significaret matrimonium et uxorem non tam duos quam unum esse hominem (hoc erim significat: «Erunt duo in carne una,» ut dixi I Cor. vi), ac consequenter eos debere esse unum amore et voluntate, adeoque, si sit opus, conjugem conjugis causa debere patrem et matrem deserere, ut conjugi suae adhereret. Moraliter vide Chrysostomum, qui hic in morali hom. 20, pulchras leges nuptis sponso et sponsae prescribit.

Inter humanas necessitudines arctissimum est vinculum matrimonii.

Allegorice: «Primus vates Adam, inquit Hieronymus, de Christo hoc prophetavit, quod scilicet Christus reliquerit patrem suum Deum, et matrem suam coelestem Jerusalem, et venerit ad terras propter suum corpus (Ecclesiam), et de suo eam latere fabricatus sit, et propter illam Verbum caro factum sit.»

Ver. 32.

32. SACRAMENTUM HOC MAGNUM EST, EGO AUTEM LEQUITUR DICO IN CHRISTO, ET IN ECCLESIA. — Quaerens, quodnam sit hoc Sacramentum, seu quid demonstret pronomen hoc. Primo, Lutherus, Calvinus, Erasmus, et Beza volunt demonstrare matrimonium et conjunctionem non Adami et Eve, sed Christi et Ecclesiae, quasi dicant: Conjunctio Christi et Ecclesiae est «magnum Sacramentum,» id est magnum et sacrum arcanum, et, ut graece est, mysterium. Verum expositioni huic omnino obstat

pronomen hoc, quod demonstrat id quod praecessit, scilicet matrimonium Adami et Eve illis verbis Genesios explicatum: «Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adheret uxori suae, et erunt duo in carne una,» q. d. Hoc quod vir adhaeret uxori, sicutque vir et uxor duo in carne una, hoc, inquam, Sacramentum magnum est. Ita Chrysostomus, Hieronymus, Theophylactus, Oecumenius, et passim Patres, qui Sacramentum hic accipiunt, non pro ipsa re sacra significata, sed pro signo rei sacrae, quod scilicet significat conjunctionem Christi et Ecclesiae; hoc enim est quod addit Apostolus: «Ego autem dico in Christo et in Ecclesia,» q. d. Hoc Sacramentum magnum est, non in se, uti Sacramentum est et signum; sed in suo signato, scilicet Christo et Ecclesia: quatenus enim significat unionem illam magnam et admirabilem Christi et Ecclesiae, eatenus magnum est Sacramentum, magnum, inquam, sua significatione et representatione rei magne.

Matrimonium quomodo magnum Sacramentum?

Secundo, Magister sententiarum in IV, dist. xxvi, et ibi Dominicus Soto, et passim alii (favebit D. Thomas et Ambrosius, imo Concilium Florentinum in Instructione Armenorum) doceant pronomen hoc demonstrare matrimonium de quo praecessit, non Adae, aut alicujus in particulari, sed in genere quolibet, modo sit legis novae. Apostolus enim loquitur Ephesios Christianis, et de eos omnibus conjugibus legis novae, q. d. Matrimonium jam in Christi Ecclesia magnum est Sacramentum, quia perfectissime significat unionem Christi et Ecclesiae jam factam, adeoque est unum et septem Ecclesiae Sacramentis proprie dictis. Unde illud, «in Christo et in Ecclesia,» sic accipi potest, q. d. In Christianismo et Ecclesia Christiana magnum est matrimonii Sacramentum.

Verum huic expositioni obstat videtur illud idem quod priori sententiae obstat dixi. Nam pronomen hoc respicit et demonstrat id quod immediate praecessit, scilicet: «Relinquet homo patrem et matrem suam, et adheret uxori suae;» quae sunt verba Adae, Gen. ii. Adam autem loquebatur non de matrimonio post tot saecula futuro in lege nova; sed de matrimonio quod tunc erat, quod quae tunc ipse contrahebat cum Eva. Pronomen ergo hoc demonstrat conjunctionem illam Adae et Eve, sive primam matrimonii institutionem, non autem Sacramentum matrimonii in lege nova.

Dico ergo tertio: Pronomen hoc primo et proprie demonstrat matrimonium Adami et Eve, vel potius matrimonium in connubio Adami et Eve institutionem; et sensus est, q. d. Haec prima matrimonii in Adamo et Eva institutio, omneque deinceps matrimonium, magnum est Sacramentum, id est, ut Graeca, mysterium (et, ut Syrus, arcanum), allegoria, typus rei sacrae, scilicet conjunctionis Christi et Ecclesiae, qui quasi reliquit Deum patrem et matrem Synagoga, ut Ecclesiae suae sponsae adhereret; et vice versa Ecclesia

Pronomen hoc demonstrat matrimonium legis veteris aut gratiae.

reliquit patrem quem habuerat in gentilitio, scilicet d. abolum, et matrem, scilicet centum infidelium, ut Christo suo sponso adhereret. Ita Hieronymus, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Anselmus, D. Thomas hic, et Augustinus in Psal. CXXXIII.

Dico quarto: Cum pronomen hoc demonstrat matrimonii institutionem, sive matrimonium in genere, hinc secundo et consequenter demonstrat matrimonium legis novae: hoc enim Christus revocavit ad primam matrimonii in Genesi institutionem, sustulitque polygamiam, et repudium lege veteri permissum; ita ut in lege nova quasi idem sit matrimonium cum eo quod fuit inter Adamum et Evam.

Adde secundo, matrimonium legis novae longe melius et perfectius quam matrimonium Adae significare conjunctionem Christi et Ecclesiae. Imo Novantes velant pronomen hoc demonstrare matrimonium, non Adae, sed Christi. Concedent ergo nobis pronomen hoc demonstrare potius matrimonium Christianorum, quam Adae. De hoc enim Christianorum matrimonio verissime dicitur: « Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia. »

Denique Ephesius Christianis haec scribit Apostolus, et Christianos conjuges incitat ad mutuum amorem per hoc, quod matrimonium eorum sit Sacramentum Christi et Ecclesiae: ergo designat et demonstrat non tantum Adae, sed et ipsorum matrimonium. Ex hoc enim concludit, conjuges Christianos debere invicem diligere, eo modo, quo Christus dilexit Ecclesiam: quia nimirum hanc Christi et Ecclesiae dilectionem suo matrimonio analogice representant.

Ex quibus omnibus concludo, sensum plenissimum fore, si uterque, id est tam secundus, quam tertius conjungatur, q. d. Apostolus: Matrimonium Adae et aliorum ante Christum fuit Sacramentum, id est typus future unionis Christi et Ecclesiae; matrimonium vero fidelium legis novae post Christum, qui moriens in cruce ex seipso formavit Ecclesiam sponsam suam, est Sacramentum, id est signum perfectissimum ejusdem unionis jam factae, ideoque proprie dictum a Christo in Ecclesia. Sacramentum est institutum, conferens conjugibus gratiam et mutuum hunc amorem, idque ut hic amor verus et perfectus, sit typus amoris Christi et Ecclesiae. Unde ego Paulus vos Ephesios aliosque fideles conjuges hortor, ut hunc amorem exciteis et foveatis, ne Sacramentum hoc in vobis sit mendax et fallax, neve falso representetis hunc Christi et Ecclesiae amorem et concordiam, ut, cum Christus cum Ecclesia optime et amantissime concordet, vos cum uxori vestris litigetis, rixemini, sitis discordes. Hunc esse sensum indicat Concilium Tridentinum, sess. XXIV, initio, Concilium Florentinum, loco citato, Augustinus mox citandus, et passim Catholici Doctores.

Objicit primo, in Graeco non esse « Sacramentum, » sed « mysterium; » ergo de proprie dicto Sacramento intelligi nequit Apostolus. Respondet, nego consequentiam: Graeci enim Sacramenta vocant mysteria, ut mysteria corporis Christi vocant Sacramentum Eucharisticum.

Objicit secundo, S. Augustinus, tract. 9 in Joan., et lib. De Nupt. et Concupiscent., cap. XXII, ait, magnitudinem hujus Sacramenti non esse nec spectari in singulis hominibus; sic enim minimum est hoc Sacramentum; sed in Christo et Ecclesia.

Respondet: Vult dicere Augustinus magnitudinem hujus Sacramenti non tam spectandam esse in ipsa ratione Sacramenti ut signum est, quam in ipsa significatione Sacramenti, seu in ipso signato et significato, q. d. Non tam magnum est Sacramentum, quod duo conjuges fideles Sacramento matrimonii in unam carnem jungantur, quam magnum est Christum et Ecclesiam conjungit, quod conjuges illo suo matrimonio representant. Duo enim conjuges respectu Christi et Ecclesiae minimi, et quasi nulli sunt. Non aliter velle Augustinum patet. Nam cap. x, lib. De Nupt. et Concupiscent., docet Sacramentum nuptiarum fidelibus conjugatis commendari ab Apostolo in epistola ad Ephesios, hoc scilicet loco. In ipsis ergo nuptiis et matrimonio fidelium agnoscit esse hoc magnum Sacramentum, quod hic commendat Apostolus.

EGO AUTEM DICO, IN CHRISTO ET IN ECCLESIA. — Supple, significanda et representanda per matrimonium, q. d. Sacramentum matrimonii magnum est, non quatenus est conjunctio duorum hominum conjugum; sed quatenus significat et representat Christum et Ecclesiam conjuges, eorumque conjugium spirituale. Unde per hebraismum brevius secundo, sic explices, « in Christo et in Ecclesia, » id est Christi et Ecclesiae. *Bea* enim, id est in, Hebraeis saepe sumitur vice regiminis, id est genitivi, in Christo, id est Christi; in Ecclesia, id est Ecclesiae, q. d. Hoc Sacramentum matrimonii magnum est, non ut est duorum conjugum, sed ut Christi et Ecclesiae est Sacramentum, id est sacrum signum.

Potest tertio, clare cum Syro verbi, Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico de Christo et Ecclesia (Hebraeis enim *bet*, id est in, subinde ponitur pro *in* min, id est de); vel, ut graece est, *et* *Χριστο* *να* *et* *τῆς* *Εκκλησίας*, in Christum et in Ecclesiam, id est quatenus hoc Sacramentum matrimonii referatur ad Christum et Ecclesiam, eosque representat, eatenus magnum est Sacramentum. Noster tamen Interpres etiam recte verit, « in Christo et in Ecclesia, » quia Graecum *et*, saepe pro *in* capitur. Quod dupliciter capi potest: Primo, « in Christo et in Ecclesia, » scilicet significanda, ut jam explicui. Secundo, « in Christo et in Ecclesia, » id est in Christi Ecclesia (ut sit hendiadys); vel « in Christo, » id est in christianismo (juxta *Can. 37*), « in Ecclesia, » scilicet Christi et Christiana,

Objectiones contra Sacramentum solvantur

Magnitudo sacramenti matrimonii, in quo praecipue consistit

Quatenus Sacramentum matrimonii representat Christum et Ecclesiam, eatenus magnum est.

magnum et proprie dictum est hoc matrimonii Sacramentum.

Nota: Cum Apostolus hic loquitur et inculcat unionem Christi cum Ecclesia, primario loquitur et intelligit unionem propriam et realem, quae facta est per incarnationem, qua Christus, id est Verbum divinum, naturam humanam, et consequenter homines hominumque Ecclesiam sibi univit et maritalit. Hoc enim arctissima est unio et origo caeterarum, hancque significavit matrimonium Adae cum Eva. Secundario tamen loquitur et intelligit mysticam unionem, qua Christus per gratiam et charitatem copulatur Ecclesiae. Ad hanc enim in precedentibus conjuges Christianos Christi exemplo adhortatur.

Notat hinc secundo, S. Hieronymus, et cum eo Augustinus, S. Leo, et alii Patres, Adamum fuisse primum vatem qui prophetauit de Christo, ejusque cruce, et Ecclesia ex latere Christi crucifixi formanda, haecque omnia in sopore, vel ut Septuaginta verbum, in extasi (in qua Evam ex latere Adae formavit Deus) Adamum cognovisse. Inde tamen non sequitur causam horum omnium, scilicet lapsus et peccatum suum, Adamo adhuc innocenti et sancto a Deo revelari debuisse, aut revelatum fuisse.

33. VERUNTAREN. — Ita, quod male Erasmus vertit, *quoniam*: proprie enim significat verumtamen, enimvero, q. d. Haec et vos, o conjuges Christiani, in quibus perfectissimum est hoc matrimonii Sacramentum, quique perfectissime vestro matrimonio representatis unionem Christi et Ecclesiae jam factam, facite ut Sacramentum quod representatis et geritis, re ipsa praestetis et exprimat, ut nimirum quisque maritus diligit uxorem quasi suam carnem, imo quasi seipsum, sicut Christus diligit Ecclesiam, et uxor quaeque timeat, id est reveretur, ait Hieronymus, virum suum, sicut Ecclesia reveretur et colit Christum. Est enim haec conclusio, ut fatetur etiam Beza, omnium officiorum viri et uxoris, qua uno verbo concludit et docet Apostolus, quid vir uxori, quid uxor viro debeat, eamque inferat tum ex aliis antedictis, tum ex magno hoc matrimonii Sacramento, quod immediate ante inculcavit.

Nota: Viri quasi capiti compellitur auro; uxori quasi subdite convenit timor et reverentia. Docentur ex hoc loco uxores, non procaeter et inverecondie obloqui maritis, sed eos revereri, eosque cum reverentia alloqui: ut discipuli reverenter alloquantur suos praecceptores, sicut Sara reverentia est maritum suum Abraham; discantque cum Sara maritos habere et vocare dominos suos, Gen. xviii, vers. 12.

Hujus amoris et reverentiae maritalis illustre exemplum, inquit Plutarchus, dedit uxor Phocionis, quae maritum suum, suas opes, mundum sicut et thesaurum vocabat, Illustrior vero fuit uxor Tigranis, regis Armeniae, quae, ut refert Xenophon, cum ex aula Cyri, regis Persarum, ad

maritum reverisset, ab eo interrogata quid de Cyro et Cyri pulchritudine sentiret, respondit: Abs te, inquit, o marite, deos testor, nusquam oculos deflexi, itaque qualis sit forma Cyri pro suo ignoro. Illustrissima vero fuit S. Monica de qua S. Augustinus, lib. IX *Confess.*, cap. ix: « Educata, inquit, pudice et sobrie, potiusque te subdita parentibus, quam a parentibus tibi, o Domine (Deum enim alloquitur), ubi plenis annis nubilis facta est, tradita viro (Patricio infideli) servivit veluti domino, et satagit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus suis, quibus eam pulchram faciebas, et reverenter amabilem atque mirabilem viro suo. »

Pulchre Sapiens de amore conjugum ita sancit *Proverb.* v, 19: « Sit tibi uxor sicut cervia charissima, et gratissimus hinnulus. » Ubi nota, apte amorem conjugum comparari amori cervi et cervae: nam, ut docent Aristoteles, Aelianus, Plinius et Oppianus, primo, cervi cervaeque amor est singularis; secundo, cervae amabilis est et in deliciis homini; tertio, cervus et cervae parent felle: pari modo in connubiis olim Junoni nubae sacrificantes fel exinebant et abjiciebant, ad charitatem conjugum designandam, ait Plutarchus; quarto, cervus et cervae casta, nec nisi secreto congregantur; quinto, velocissimi sunt ad invicem optulandum; sexto, cervorum in cervas amor uti ardentissimus, ita et fortissimus est. Unde de his canit Seneca:

Si conjugio timeere suo,
Pocunt timidi praesertim,
Et magis dant concepti
Signa furaris.

Septimo, cervae mari suo fide sunt, donec is ab alio cervo duellatore victus succumbat, unde Nemesianus: « Cervae marum sequitur. » Octavo, cervas mox a congressu in scrobem se abdit, quasi libidinis eum pudeat, donec pluvia ablutus, et quasi purificatus in pascua redeat. Nono, cervus et cervae post conceptum congressu abstinent, q. d. Sapiens: Tale sit tibi, o homo, conjugium, talis uxor, qualem jam cervam descripsi, scilicet unica, amabilis, sincera, blanda, casta, collaborans, ardens, fortis, fida, verecunda. Ita Venerabilis Beda in *Proc.* v.

Sed quid si uxor male morata, austera et litigiosa sit? Vir sua prudentia, gravitate, patientia eam tolerat, aut convertat; faciat illud Apostolus: « Alter alterius onera portate. » Sic Christus tulit onera et peccata Ecclesiae sponsae suae, eamque suo sanguine expiavit. Habebat et Socrates rixosam uxorem Xantippem nomine, quae semper jurgia excitabat, ut illo studente, mensam everteret. Aliquando post diuturna jurgia ira commota, quod ille taceret, quae poculum capiti ejus illa superfundit. « Haud ignorabam, ait Socrates, post tonitrua pluviam secuturam. » Ad quem Alcibiades domi nobilis: « Quomodo, in-

Probatur hinc illud quod de matrimonio legis novae contra Novantes.

Quomodo uxor debeat colere et timere virum?

Locus moralis de amore et reverentia maritali.

Quid significet cum dicitur rixosam.

quit, perfers hanc rixosam uxorem, nec domo ejicis? » cui Socrates: « Qui ovis vesci vult, glorientium gallinarum strepitu offendi non debet. Equidem sic domi patientiam disco, ut foris melius exercere queam. » Ita Laertius in ejus Vita, et A. Gellius, lib. I, cap. xvii. Decet igitur quemque tolerare incommoda, et in Domino gaudere, quo fiet ut leviora reddantur. Nam, ut ait Virgilius,

Quisque suos patitur manes.

Varro quoque in satyra Menippeæ, quam de offi-

cio mariti scripsit: « Vitium, inquit, uxoris aut tollendum, aut ferendum est. Qui tollit vitium, uxorem commodiorem prestat; qui fert, sese meliorem facit. »

Quicumque ergo elegisti uxorem, et rixosam experiris, mulierem cogita, Xantippam cogita: tu Socrates esto, imo Christus esto, cogita te habere domesticum patientiæ exercitium, ut discas alia quevis facilius perferre et superare. Multi cruces foris quaerunt, tu domi habes, illa te docebit patientiam: patientia autem opus perfectum habet, ut ait S. Jacobus.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, jubet ut filii parentibus, servi dominis sincere et ex animo obediant, ac vicissim parentes filiis, ac domini servis, non minaces, sed benevoli sint, debitamque curam præstent.

Secundo, vers. 11, ostendit quanta nobis sit lucta cum demonibus, sed contra eos arma et panopliam militis Christiani assignat: Balteus, inquit, sit veritas, lorica sit justitia, calceus sit preparatio Evangelii pacis, scutum sit fides, galea sit salus, sive spes salutis, gladius sit verbum Dei.

Tertio, vers. 18, ad assiduum orationem cohortatur, utque sibi libertatem et animos evangelizandi orando impetrent.

Denique, vers. 21, mittit Tychicum, qui Ephesus nuntiet statum suorum vinculorum, eisque pacem et gratiam apprecatur.

1. Filii, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim justum est. 2. Honora patrem tuum, et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione: 3. ut bene sit tibi, et sis longævus super terram. 4. Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in disciplina et correptione Domini. 5. Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: 6. non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, 7. cum bona voluntate servientes, sicut Domino, et non hominibus: 8. scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. 9. Et vos, domini, eadem facite illis, remittentes minas: scientes quia et illorum et vester Dominus est in caelis, et personarum acceptio non est apud eum. 10. De caetero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus. 11. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli. 12. Quoniam non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae, in caelestibus. 13. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. 14. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loriceam justitiæ, 15. et calceati pedes in preparatione Evangelii pacis: 16. in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi inimici nostri extinguere: 17. et galeam salutis assumite, et gladium spiritus (quod est verbum Dei), 18. per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu: et in ipso vigilantes in omni instantia et obsecratione pro omnibus sanctis, 19. et pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Evangelii: 20. pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipso audeam, prout oportet me, loqui. 21. Ut autem et vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam: omnia vobis

nota faciet Tychicus, charissimus frater, et fidelis minister in Domino: 22. quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra. 23. Pax fratribus, et charitas cum fide a Deo Patre, et Domino Jesu Christo. 24. Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen.

1. FILII, OBEDITE PARENTIBUS VESTRIS IN DOMINO. — S. Hieronymus: « in Domino ait referri posse primo, ad parentibus, q. d. Parentibus, qui vos in Domino, id est in Christo, genuerunt, puta Apostolis et similibus, obedite. Secundo, posse referri ad obedite, q. d. Obedite parentibus carnalibus, sed « in Domino, » id est, secundum Domini legem et præceptum, si videlicet præcipiant non impia et deformia, sed conformia legi, pietati et cultui Domini: tunc enim in Domino præcipiunt; alias non in Domino, sed contra Dominum in diabolo præcipiunt, ac consequenter tunc eis non est obediendum.

Rursum, « obedite in Domino, » id est, Domini amore et reverentia (vide Cap. 23), qui dixit et præcepit: « Honora patrem et matrem, » voluitque in patre et matre nos considerare, colere et revereri Patrem caelestem et æternum, cujus imaginem et personam nobis representant pater et mater. Hic secundus sensus genuinus est: agit enim Apostolus de parentibus non spiritualibus, sed naturalibus, qui secundum carnem nos genuerunt.

Ubi nota: Capite præced. generale tulit legem et sententiam: « Subjecti, inquit, invicem in timore Christi; » illam deinde per tres subjectiois species expliat. Prima species est, subjectio illa qua uxor subjecti debet marito: de hac agit cap. præced., vers. 22. Secunda species est, subjectio qua filii obedire debent parentibus: de ea hic agit. Tertia est, subjectio qua servi dominis suis adstringuntur, de qua agit inferius, vers. 5.

2. HONORA PATREM TUUM, ET MATREM TUAM, QUOD EST MANDATUM PRIMUM IN PROMISSIONE. — Nota: Sub honore Scriptura primo reverentiam; secundo, amorem; tertio, obedientiam; quarto, alimoniam et sustentationem, omniaque dona et munera accipit. De his enim hoc præceptum intelligit Christus Matth. xv, 6, ut ibi annotavit Hieronymus. Sic Paulus, 1 Timoth. v, 3: « Viduas, inquit, honora, » id est honorem eis defer, easque sustenta; et vers. 17: « Qui bene præsumunt presbyteri, duplici honore, » id est multo et præviduis caeterisque abundantiori honore, id est subsidio sustentationis, « digni habeantur. » Unde ibidem explicita hunc honorem subdit: « Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti; et: Dignus est operarius mercede sua. »

Nota: Quartum hoc decalogi præceptum, « Honora patrem et matrem, » dicitur « primum in promissione, » id est cum promissione: quia primum est inter decalogi præcepta quod adjunctum habet promissionem longævæ vitæ (1). Sic

enim dicitur Ezodi xx, 12: « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi » (terram Chanaan intellige, ad quam, o Israel, jam te induco). Utrumque, scilicet tam præceptum honorandi, quam promissionem longævitalis, citat hic Apostolus.

Nota: Hæc promissio æqua est et congrua. Equum enim et congruum est ut filii, qui suis parentibus grati sunt de accepta vita, illos honorando, longæ vitæ ab eis acceptæ conservationem obtineant. Hoc enim meretur eorum honor et gratitudo, ut pulchre docet S. Thomas in *Opusculis*, opus. 4: Filii, inquit, obtinent vitam a parentibus, sicut milites obtinent feudum a rege. Sicut ergo merentur hi ejus conservationem, quandoque homagium præstant regi; ita et filii merentur vitæ conservationem, quandoque parentibus honorant: contra sicut milites rebelles spoliantur feudo, ita et filii rebelles vitæ. Adde: hæc promissio apte proponitur filiis adolescentibus: hi enim præ cæteris optant diu ac suaviter vivere.

Dices: Subinde contingit filios morigeros brevis esse vitæ. Respondet Abulensis in dictum cap. xx Ezodi: Filius, inquit, qui honorat parentes, licet cito moriatur, diu tamen vixit. Nam tempus est mensura non otii, sed operis, et actionum non malarum, sed bonarum. Unde Sap. iv, 13, de tali dicitur: « Consummatus in brevi explevit tempora multa. » Sed mysticus est hic sensus.

Dico ergo, notandum esse canonem hunc Scripturæ, quem alibi dat S. Hieronymus. Deus in Scripturis promittens bona presentia, carnalia et temporalia, si ea non præstet, dat pro eis longe majora, scilicet spiritualia, caelestia et æterna. Sic Psalm. xxxvi, 25, dicitur: « Non vidi justum derelictum, nec semen ejus querens panem, » et tamen constat Lazarum mendicem justum, et multos Martyres aliosque Sanctos fame in carceribus, similique inopia et miseris perisse; sed tunc pro pane corporali Deus dedit illis panem spiritalem et caelestem, scilicet longe majus bonum patientiæ, et lauream martyrii. Sicut si tibi promittam unum aureum, et pro eo non aureum, sed equum dem, abunde promissis satisfeci, imo plus deti quam promisi. Adde, non esse absolutam hæc promissionem longævitalis, sed tantum Deum filios morigeris ejus dare spem; hanc enim significat voeula ut, q. d. Si honores patrem, est quod spes longævitalis, tam enim honorem non quidem

significat primum præceptum, unum e præcipuis, vel ad fructum vel ad necessitatem observandi.

(1) Aliis mandatum primum videtur late dictum, et

Quarta
perdige
lum ha
bet pro
miste
nem lon
gæ vitæ
cur?

Quoniam
veritas
tur hæc
promissio
est?